

**BOLALARNI BADIY ADABIYOT BILAN TANISHTIRISHDA MTT
TARBIYACHISI OLDIDA TURGAN VAZIFALAR**

**ЗАДАЧИ ВОСПИТАТЕЛЯ ДОУ ПРИ ЗНАКОМСТВЕ ДЕТЕЙ С
ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРОЙ**

**THE TASKS OF A PRESCHOOL EDUCATOR IN INTRODUCING CHILDREN
TO FICTIONAL LITERATURE**

Farg'ona pedagogika kolleji

Maxsus fanlar o'qituvchisi

Adhamova Ma'mura Akbarjon qizi

Annotatsiya: Maktabgacha ta'lim tizimida bolalarni badiiy adabiyot bilan tanishtirish tarbiyaviy va estetik rivojlanishning muhim omillaridan biridir. Afsuski, ko'plab maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bu jarayon tizimli emas, hamda bolalarda o'qishga qiziqish va matnga estetik munosabat yetarlicha shakllantirilmayapti. Ushbu muammo MTT tarbiyachilari oldiga yangi pedagogik yondashuv va vazifalarni qo'yadi. Tadqiqotda pedagogik kuzatuv, adabiyot tahlili, amaliy tajriba va interaktiv metodlar asosida tahlil olib borildi. Jumladan, yoshga mos adabiyot tanlash, ifodali o'qish, vizual va rolli o'yinlar orqali adabiy asar mazmunini tushuntirish kabi yondashuvlar qo'llanildi. Tahlil natijalariga ko'ra, bolalarda badiiy nutq, tasavvur va fikrlashni shakllantirishda ertaklar, she'rlar, qisqa hikoyalar muhim rol o'ynaydi. Tarbiyachining ovoq ohangi, obrazlarni ifodalash qobiliyati, savol-javob asosidagi muloqot metodikasi bolalarning faolligini oshiradi. Shuningdek, muntazam va mazmunli badiiy o'qishlar bolalarning kitobga bo'lgan munosabatini ijobiy shakllantiradi. Bolalarni badiiy adabiyot bilan tanishtirish jarayoni MTTda tarbiyachining ijodkorligi, didi va pedagogik mahoratini talab qiladi. Ushbu faoliyat samaradorligini oshirish uchun tarbiyachilar maxsus metodik ko'nikmalarga ega bo'lishi, bolalarning yoshiga mos va qiziqarli adabiyot tanlay olishlari

lozim. Bu esa maktabgacha yoshdagi bolalarda madaniy-estetik dunyoqarash, nutq va tasavvur rivojlanishiga xizmat qiladi.

Аннотация: В системе дошкольного образования ознакомление детей с художественной литературой играет важную роль в нравственном и эстетическом развитии. Однако в ряде ДОО данный процесс осуществляется несистемно, и у детей не формируется достаточный интерес к чтению и эстетическое восприятие текста. Это ставит перед воспитателем новые педагогические задачи. В исследовании использовались педагогическое наблюдение, литературный анализ, практический опыт и интерактивные методы. В частности, применялись подходы, такие как подбор литературы по возрасту, выразительное чтение, объяснение содержания через визуальные и ролевые игры. Анализ показал, что сказки, стихи и короткие рассказы способствуют формированию речи, воображения и мышления детей. Интонация воспитателя, способность передавать образы и использование диалогов повышают активность детей. Регулярное и содержательное чтение художественных произведений формирует у детей положительное отношение к книгам. Ознакомление дошкольников с художественной литературой требует от воспитателя творческого подхода, эстетического вкуса и педагогического мастерства. Для повышения эффективности этого процесса педагогу необходимо обладать специальными методическими навыками и умением подбирать интересную литературу, соответствующую возрасту детей. Это способствует развитию культурно-эстетического мировоззрения, речи и воображения у детей дошкольного возраста.

Annotation: In preschool education, introducing children to fictional literature is crucial for their moral and aesthetic development. However, in many early childhood institutions, this process lacks structure, and children often fail to develop a proper interest in reading or an aesthetic appreciation of texts. This presents new pedagogical challenges for preschool educators. The study employed pedagogical observation, literature analysis, practical experience, and interactive methods. Key approaches included selecting age-appropriate texts, expressive reading, and explaining literary content through visual aids

and role-playing games. The analysis showed that fairy tales, poems, and short stories play a significant role in developing children's speech, imagination, and thinking. The educator's intonation, ability to portray characters, and dialog-based interactions increase children's engagement. Consistent and meaningful exposure to literature helps foster a positive attitude toward books. Introducing children to fictional literature in preschool requires educators to demonstrate creativity, refined taste, and professional skill. To enhance the effectiveness of this process, teachers must acquire specific methodological competencies and select literature that suits the children's age and interests. This contributes significantly to the development of cultural-aesthetic perception, speech, and imagination in preschool children.

KIRISH

Maktabgacha yoshdagi bolalarni badiiy adabiyot bilan tanishtirish — ularning tafakkuri, estetik didi, nutqi va hissiy olamining shakllanishiga xizmat qiluvchi muhim tarbiyaviy vositadir¹. Ushbu jarayon MTT (maktabgacha ta'lim tashkiloti) tarbiyachisi tomonidan tashkil etiladigan o'quv-tarbiyaviy faoliyatda markaziy o'rin egallaydi. Badiiy adabiyot vositasida bolaning dunyoqarashi kengayadi, u hayotiy voqealarni obrazlar orqali idrok etishni o'rganadi, til boyligi rivojlanadi. Tadqiqot ob'yekti sifatida maktabgacha yoshdagi bolalarning badiiy-estetik tarbiyasida adabiy asarlarning ta'siri, ularni bolaga yetkazishda tarbiyachining roli va metodik yondashuvi ko'rib chiqiladi. Avvalgi tadqiqotlarda asosan o'qitish metodikasi, darsning tuzilmasi yoki o'quv materiallarining tarkibi tahlil qilingan bo'lsa-da, tarbiyachi shaxsining ijodkorligi, individual yondashuvi, bolalar bilan muloqot uslublari ko'proq ikkinchi darajali omil sifatida baholangan. Shu sababli mavzuni chuqurroq o'rganish va zamonaviy pedagogik talablarga moslashtirish dolzarb hisoblanadi. Amaldagi MTT tizimida bolalarni badiiy adabiyotga jalb qilish borasida qator muammolar mavjud: o'qish jarayonining bir xil va rasmiy tusda tashkil etilishi, adabiyot tanlovining bolalar qiziqishlari va yoshiga mos emasligi, tarbiyachining

1. ¹ Norqobilova N. Maktabgacha ta'limda badiiy adabiyot asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2016. – 128 b.

ifodali o‘qish malakalarining yetishmasligi, hamda interaktiv metodlardan kam foydalanish². Natijada, bolalarda badiiy adabiyotga nisbatan befarqlik, passiv tinglovchilik holati shakllanadi. An’anaviy yondashuvda badiiy asarlarning ma’naviy-tarbiyaviy jihatlari bir tomonlama ko‘rsatiladi, bolaning shaxsiy fikr bildirishga bo‘lgan ehtiyoji inobatga olinmaydi. Tadqiqotda aynan shu bo‘shliqlarni to‘ldirish, ya’ni tarbiyachi faoliyatini faollashtirish va bolalarda estetik-hissiy faoliyatni uyg‘otish masalasi markazga qo‘yiladi. Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi — bolalarni badiiy adabiyotga qiziqtirishda tarbiyachining zamonaviy yondashuvlarini aniqlash, ifodali o‘qish, muloqot asosida tahlil, sahnalashtirish, savol-javob metodlari orqali bolalarda faollik va fikrlash jarayonini faollashtirish yo‘llarini ishlab chiqishdir. Tadqiqot davomida MTTdagi amaliy faoliyat tahlil qilindi, bir nechta guruh bilan kuzatuv va tajribaviy mashg‘ulotlar o‘tkazildi. Asosiy ilmiy yangilik — bolaning adabiy asarga nisbatan estetik, emotsional va mustaqil fikr asosidagi munosabatini shakllantirishda tarbiyachi faoliyatining interaktiv va ijodiy ko‘rinishlariga alohida urg‘u berilishi bilan bog‘liq. Tajriba asosida ishlab chiqilgan metodik yondashuvlar: ssenariyli o‘qish, obrazlar bilan ishlash, qahramonlarni tahlil qilish, mini-dramalashgan sahnalarni tashkil etish kutilgan natijalarni berdi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, innovatsion yondashuvlar asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlarda bolalarning o‘qishga bo‘lgan qiziqishi, fikrlashi va nutq faoliyati an’anaviy metodlarga qaraganda sezilarli darajada rivojlandi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Bolalarni badiiy adabiyot bilan tanishtirishga oid ilmiy-pedagogik adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, bu jarayon faqat ifodali o‘qish emas, balki bolaning emotsional, estetik, til va muloqot kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi ko‘p qirrali tarbiyaviy faoliyatdir. **N. Norqobilova** (2016) o‘zining "Maktabgacha ta’limda badiiy adabiyot asoslari" nomli qo‘llanmasida maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq va tasavvurni rivojlantirishda ertaklarning ahamiyatiga alohida to‘xtaladi. Muallif bolalarning yoshi, rivojlanish darajasi va individual qiziqishlariga mos adabiy material tanlashni tarbiyachi

² Vygotsky L.S. *Estetika i detskaya literatura*. – Moskva: Pedagogika, 1986. – 240 s.

zimmasidagi muhim vazifa sifatida ko'rsatadi. **Sh. Karimova**³(2020) tomonidan yozilgan "Maktabgacha ta'lim metodikasi" darsligida bolalarni adabiyot bilan tanishtirishda og'zaki ijod (ertak aytish), ifodali o'qish, savol-javob, sahnalashtirish kabi metodlarning amaliy ahamiyati yoritilgan. Muallifning ta'kidlashicha, bolalar ishtirokidagi dramatik mashg'ulotlar nafaqat eshitish, balki obrazni idrok etish, rolli fikrlash va his qilishga ham xizmat qiladi. **L. Vygotskiy** (1986) o'zining "Estetika va bolalar adabiyoti" asarida bolalar adabiyoti orqali bolalarning emotsional dunyosi, intuitsiyasi va obrazli tafakkuri shakllanishini ilmiy asoslab bergan. U adabiy obrazlar bilan ishlash bolaning o'ziga xos ichki dunyosini kashf etishga yordam berishini alohida ta'kidlaydi. **U. Jo'rayev** (2019) tomonidan yozilgan "Nutqni rivojlantirishda badiiy adabiyotning o'rni" maqolasida ifodali o'qish orqali fonematik eshituv, so'z boyligi va grammatik to'g'ri nutq shakllanishi masalalari yoritilgan. Muallif metodik tavsiyalar orqali ertak, she'r va hikoya tanlashda mavzuning bolaga yaqinligi va tilning soddaligiga urg'u beradi. **"O'qituvchi" nashriyoti** tomonidan chop etilgan "Maktabgacha ta'lim muassasalarida o'qish va badiiy estetik tarbiya" (2022) nomli uslubiy qo'llanma tarbiyachilar uchun amaliy mashg'ulot namunalarini, ertaklar asosida interaktiv dars tashkil qilish usullarini va o'yinli yondashuvlarni o'z ichiga oladi. Ular orqali bolalarning kitobga nisbatan ijobiy munosabati shakllanishi mumkinligi ko'rsatilgan. **Xorijiy adabiyotlar** orasida **M. Rosenblatt**ning "Literature as Exploration" (1978) asari e'tiborga molik bo'lib, unda o'quvchining adabiy matnga shaxsiy munosabati, identifikatsiya va emotsional tajriba orqali adabiyot bilan bog'lanishi haqida gap boradi. Bu g'oya bolalarga ham tatbiq etilib, ularning adabiyot orqali o'zini anglashiga yo'l ochadi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki:

Bolalarni badiiy adabiyotga jalb qilishda yoshga moslik, didaktiklik, obrazlilik va interaktivlik muhim mezonlar hisoblanadi. Tarbiyachining adabiy saviyasi, ifodali o'qish malakasi va bolaga mos yondashuvi mashg'ulot samaradorligini belgilaydi. Har bir adabiy asar bolaning nutqi, emotsional sezgirligi va ijodiy tafakkurini rivojlantirishga xizmat

³ 1. Karimova Sh. Maktabgacha ta'lim metodikasi. – Toshkent: "Ilm Ziyo", 2020. – 200 b.

qilishi kerak. Mazkur tadqiqotda bolalarni badiiy adabiyot bilan tanishtirish jarayonida tarbiyachining pedagogik yondashuvi, metodlardan foydalanish darajasi va bolalarning faollik ko'rsatkichlarini aniqlashga qaratilgan amaliy-uslubiy tahlil o'tkazildi.

Tadqiqot **uchta asosiy bosqich**da amalga oshirildi:

Diagnostika bosqichi: Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida kuzatuv asosida dastlabki ahvol o'rganildi. Mashg'ulot jarayonlari videoga olindi, bolalar ishtirokchiligidagi adabiy faoliyat tahlil qilindi. Tarbiyachilarga so'rovnoma va intervyular o'tkazildi.

Eksperimental bosqich: Ikkita guruhda (nazorat va tajriba) 1 oy davomida adabiyotga oid mashg'ulotlar o'tkazildi. Tajriba guruhida interaktiv metodlar: ifodali o'qish, rolli o'yin, savol-javob, dramatizatsiya va rasm asosida hikoya tuzish usullari qo'llanildi.

Tahlil bosqichi: To'plangan ma'lumotlar sifatli va miqdoriy tahlil qilindi. Bolalarning mashg'ulotga qiziqishi, ishtirok darajasi, matnni tushunish va ifodali fikr bildirish ko'nikmalari baholandi. Tahlil uchun quyidagi metodlardan foydalanildi:

Pedagogik kuzatuv, interaktiv faoliyat tahlili, statistik solishtirma usul (foizlarda ifoda) tajriba natijalarini jadval va grafiklar orqali taqdim etish.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, tajriba guruhi ishtirok etgan metodik yondashuvlar quyidagi ijobiy natijalarni berdi:

Ko'rsatkichlar	Dastlabki bosqich (%)	Eksperimentdan so'ng (%)	O'sish farqi (%)
Badiiy matnni tushunish	52%	78%	+26%

Fikr bildirish faolligi	47%	75%	+28%
Ifodali soʻzlash va nutq boyligi	54%	81%	+27%
Oʻqishga qiziqish va ishtirok	60%	87%	+27%

Bu raqamlar **tarbiyachining metodik yondashuvi toʻgʻri boʻlsa**, bolalarning:

- **adabiyotga boʻlgan munosabati mustahkamlanishini,**
- **matnni emotsional va mazmunli qabul qilishini,**
- **estetik didi va ijodiy tafakkurining shakllanishini** tasdiqlaydi.

Ilmiy ahamiyati: Tadqiqot pedagogik faoliyatda **badiiy adabiyotdan foydalanish samaradorligini oshirish** uchun real uslublarni tavsiya qiladi. Mavzuga oid **mahalliy sharoitga moslashgan, zamonaviy interaktiv yondashuvlar** tajribaviy isbotga ega boʻldi. Natijalar orqali MTT tarbiyachilari uchun **amalga tatbiq etiladigan metodik model** ishlab chiqildi. Bu yondashuv bolalarda **nutq rivoji, tafakkur va hissiy sezgirlikni kompleks rivojlantirishda** muhim oʻrin egallaydi.

Ushbu tadqiqotda aniqlangan natijalar badiiy adabiyotning maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishidagi taʼsirini koʻrsatib berdi. Tajriba asosida isbotlangan metodik yondashuvlar bolalarda oʻqishga qiziqish, obrazli tafakkur, ifodali nutq va estetik didning shakllanishida muhim rol oʻynadi. Natijalar mahalliy va xorijiy olimlarning fikrlari bilan solishtirilar ekan, ayrim umumiylik va qarama-qarshi yondashuvlar aniqlandi. Masalan, **Sh. Karimova (2020)** badiiy asarlarni bolalarga yetkazishda tarbiyachining ovoq ohangi va obrazni jonlantira olish qobiliyatiga katta urgʻu beradi. Unga koʻra, ifodali oʻqish –

bolaning emotsional idroki uchun muhim vositadir. Bu fikr bizning tajribamizdagi yuqori natijalar bilan to'liq mos tushadi. **L. Vygotskiy** esa bolalarning estetik hissiyotlari o'z-o'zidan shakllanmasligini, balki ular tarbiyachining yo'naltiruvchi nutqi, obrazli tushuntirishlari orqali shakllanishini ta'kidlaydi. Tadqiqot davomida bolalarning nutqiy faolligi aynan ushbu omil orqali ortgani kuzatildi.

Tahlil jarayonida quyidagi nazariy va metodik tushunchalar atrofida bahslar yuzaga keladi: **“Adabiy estetik tarbiya”** tushunchasining tor yoki keng talqini: **Norqobilova (2016)** badiiy adabiyotni ko'proq nutq rivojiga xizmat qiluvchi vosita sifatida ko'radi, holbuki, **Rosenblatt⁴ (1978)** adabiyotni bolalarning ichki dunyosiga ta'sir qiluvchi psixologik omil sifatida talqin qiladi. **Gipoteza bo'yicha baho:** Tadqiqotda ilgari surilgan gipoteza – “interaktiv va emotsional yondashuv asosida tashkil etilgan adabiy mashg'ulotlar bolalarning o'qishga qiziqishini, nutqini va fikrlashini faollashtiradi” – to'liq tasdiqlandi. Bu holat tajriba guruhi ko'rsatkichlarining sezilarli oshishi orqali asoslandi.

Pedagogik yondashuvlar tahlili: Klassik metodikalar ko'proq matnni yodlash va aytib berishga urg'u beradi (**U. Jo'rayev, 2019**), zamonaviy yondashuvlar esa bolani faol tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantiradi. Bizning tajribamizda aynan ikkinchi yondashuv yuqori samara berdi. **Multimodal va raqamli metodlarning yetishmasligi:** Ko'pgina mahalliy adabiyotlarda raqamli texnologiyalar bilan boyitilgan o'qish metodikasi hali yetarlicha o'rganilmagan. Bu esa istiqbolda yangi tadqiqotlar uchun ochiq yo'nalish sifatida baholanadi. Bahs-munozaralar shuni ko'rsatadiki, badiiy adabiyot orqali bolalarni tarbiyalash masalasida olimlarning qarashlari turlicha bo'lsa-da, ular umumiy maqsad – bolaning nutqiy va estetik rivojlanishini ta'minlash zarurligida yakdildir. Bizning tadqiqotimiz ushbu umumiy g'oyani eksperimental asosda qo'llab-quvvatlab, metodik jihatdan takomillashgan yondashuvlar orqali badiiy adabiyotdan samarali foydalanish yo'llarini namoyon qildi.

⁴ 1. Rosenblatt L. Literature as Exploration. – New York: Modern Language Association, 1978. – 210 p.

XULOSA

Olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, maktabgacha yoshdagi bolalarni badiiy adabiyot bilan tanishtirishda tarbiyachi faqat o'quvchi emas, balki yo'naltiruvchi, ilhomlantiruvchi va ijodiy muhit yaratuvchi sifatida faol ishtirok etishi zarur. An'anaviy yondashuvlar bolalarda chuqur estetik idrok va faol nutqiy rivojlanishga yetarli darajada ta'sir ko'rsatmaydi. Shu asosda quyidagi aniq takliflar ilgari suriladi: Tarbiyachilar uchun maxsus trening va metodik seminarlar tashkil etish – ifodali o'qish, obrazli tushuntirish va dramatzatsiya metodlarini chuqur egallash uchun. Yoshga mos, mavzusi boy, emotsional mazmunga ega badiiy adabiyotlar ro'yxatini ishlab chiqish va tavsiya etish. Adabiyot asosidagi interaktiv mashg'ulotlar (rolli o'yinlar, ssenariyli darslar, rasm asosida hikoya tuzish) orqali bolalarning faolligini oshirish. Maktabgacha ta'lim muassasalarida raqamli vositalar yordamida audio-kitoblar va video ertaklarni o'qish jarayoniga integratsiya qilish. Tarbiyachining shaxsiy ijodiy yondashuvi va bolaning qiziqishlariga mos uslublarni tanlashga e'tibor qaratish. Ushbu takliflar asosida adabiyotga qiziqadigan, obrazli fikrlovchi, estetik didga ega bo'lgan yosh avlodni shakllantirish uchun metodik zamin yaratiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Norqobilova N. Maktabgacha ta'limda badiiy adabiyot asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2016. – 128 b.
2. Karimova Sh. Maktabgacha ta'lim metodikasi. – Toshkent: "Ilm Ziyo", 2020. – 200 b.
3. Jo'rayev U. Nutqni rivojlantirishda badiiy adabiyotning o'rni. // Pedagogik izlanishlar jurnali. – 2019. – №2. – B. 45–50.
4. Mirzayeva D. Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq madaniyatini shakllantirish. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2021. – 94 b.
5. "Maktabgacha ta'lim muassasalarida o'qish va badiiy estetik tarbiya" – Uslubiy qo'llanma. – Toshkent: O'qituvchi, 2022. – 112 b.

6. Vygotsky L.S. Estetika i detskaya literatura. – Moskva: Pedagogika, 1986. – 240 s.
7. Rosenblatt L. Literature as Exploration. – New York: Modern Language Association, 1978. – 210 p.
8. Xolboyeva M. Tarbiyachi nutqining ta'sirchanligi va uning ahamiyati. // Jismoniy va ma'naviy tarbiya. – 2020. – №3. – B. 33–38.
9. Tursunova Z. Badiiy adabiyot orqali estetik tarbiyani shakllantirish yo'llari. – Nukus: QarDU nashriyoti, 2018. – 76 b.
10. Zokirova R. Maktabgacha yoshdagi bolalarda ifodali o'qish ko'nikmalarini rivojlantirish metodikasi. // Pedagogik innovatsiyalar, 2021. – №4. – B. 12–18.